

dr hab. Alina Rynio, prof. KUL
Instytut Pedagogiki KUL

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Barbary Sordyl-Lipnickiej pt. „Funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców” Uniwersytetu napisanej na Wydziale Pedagogicznym i artystycznym Jana Kochanowskiego w Kielcach pod kierunkiem **dr hab. Prof. UJK Ireny Pufal-Struzik**, Kielce 2015 ss. 363, Bibliografia ss. 322-341; Załączniki ss. 342-357; spis tabel i rycin ss. 358-363 + Streszczenie.

Rozprawa doktorska mgr B. Sordyl-Lipnickiej p.t. „Funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców” – jest obszernym (liczy 363 s.) i bardzo wnikliwym studium empirycznym. Dotyczy ważnego i narastającego zagadnienia w sensie społecznym jakim jest problematyka mobilności społecznej w kontekście funkcjonowania rodziny i dziecka. Jakkolwiek problematyka funkcjonalności czy wydolności rodzin czasowo niepełnych była już przedmiotem badania wielu znanych autorów w Polsce i na świecie to jednak zarówno narastająca skala zjawiska masowej emigracji zarobkowej ojca, matki, obojga rodziców czy też całych rodzin i pokazanie funkcjonowania rodziny w sytuacji emigracji zarobkowej z perspektywy dziecka i jego funkcjonowania w środowisku społecznym zasługuje na teoretyczny namysł i wszechstronne badania naukowe. W powyższe zapotrzebowanie wpisuje się rozprawa doktorska mgr B. Sordyl-Lipnickiej napisana z niezwykłą starannością pod baczny okiem dr hab. Prof. UJK Ireny Pufal-Struzik. Praca ta ukazuje funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców.

1. Problematyka i struktura rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się z tekstu głównego liczącego 321 stron, 21-o stronicowej bibliografii, a także liczących 22 stron załączników, spisu tabel, rycin i dwujęzycznego streszczenia. Zasadniczy korpus rozprawy składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i podsumowania i wniosków. Ponadto rozprawa zawiera stronę tytułową i logicznie uporządkowany spis treści. Bardzo sumaryczny Wstęp rozprawy (s. 4-5) uzasadnia wybór tematu, ukazuje zastosowane metody i nawiązuje do struktury. Autorka, nakreślając tło problemu wskazała aktualność i znaczenie podjętego tematu. W charakterystyce aktualności nie zabrakło odniesienia do aktualnego stanu badań w interesującej Autorkę problematyce. Ponadto bez nadmiernego rozpisywania się zarysowała zaledwie podjęty do rozwiązania problem badawczy. Szkoda, że już we Wstępie nie omawia bardziej szczegółowo celów (głównego i szczegółowych) jakimi w swej dysertacji się zajmuje. Wskazując empiryczny charakter pracy Autorka nie sygnalizuje też kluczowych dla rozprawy pojęć którym poświęca drugi paragraf pierwszego rozdziału, a jedynie ogranicza się do wymienienia zastosowanych dziewięciu narzędzi badawczych i przyjętej struktury rozprawy.

Po sumarycznym zaprezentowaniu dwustronicowego wstępu, Autorka rozprawy przystępuje do rozwiązywania podjętego problemu. Czyni to w sześciu rozdziałach, przy czym tylko pierwszy rozdział ma charakter teoretyczny, drugi zawiera opis metodologii badań własnych a cztery kolejne mają charakter empiryczny. Rozdział pierwszy zogniskowany wokół teoretycznych podstaw badań pełni rolę wprowadzenia w podstawowe pojęcia odnoszące się do funkcjonowania systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców. Swoje analizy Autorka zogniskowała wokół emigracji zarobkowej w świetle literatury przedmiotu (p.1), analizy pojęć odnoszących się do rodzin emigrujących (p.2), ujęcia rodziny w teorii systemów (p.3), emigracji zarobkowej rodziców w relacji do funkcjonowania systemu rodzinnego(4) i emigracji zarobkowej rodziców w relacji do funkcjonowania dziecka (5). W rozdziale drugim przedmiotem analiz są aspekty metodologiczne badań własnych dotyczące sformułowanych problemów, hipotez badawczych, przyjętych

zmiennych badawczych, licznych wskaźników, wykorzystanych metod, technik i narzędzi badań, ich organizacji oraz wnikliwej charakterystyki badanej grupy. Kolejne cztery rozdziały zawierają prezentację oraz analizę badań empirycznych przeprowadzonych w celu udzielenia odpowiedzi na główny problem badawczy zawarty w pytaniu: Jak wygląda funkcjonowanie rodziny oraz edukacyjno-wychowawcze i emocjonalno-społeczne funkcjonowanie dziecka w sytuacji emigracji zarobkowej jednego rodzica, obojga rodziców wyjeżdżających bez dziecka bądź całej rodziny wyjeżdżającej wraz z dzieckiem poza granice kraju. W ostatnim (6-ym) rozdziale Autorka weryfikuje hipotezę główną, która zakłada, „iż rodziny i dzieci przebywające na emigracji w Holandii wykazują więcej trudności w prawidłowym funkcjonowaniu, w porównaniu z rodzinami, w którym jeden lub oboje rodzice emigrują a dziecko pozostaje w Polsce”.

Analiza pierwszego rozdziałów zasługuje na pozytywną ocenę ze względu na w miarę rzetelny i poprawny merytorycznie sposób przedstawienia teoretycznych podstaw badań własnych. Temat pracy jest dobrze osadzony na gruncie literatury przedmiotowej, która wydaje się być dostatecznie znana Autorce dysertacji.

W rozdziale II poświęconym metodologii Autorka zaprezentowała metodologiczne podstawy badań własnych, a więc przedmiot i cel badań, problemy i hipotezy badawcze, zmienne i wskaźniki, a także możliwe do zaakceptowania opis szczegółowych metod, technik i narzędzi badawczych. W rozdziale tym znalazł się ponadto opis doboru próby badawczej i jej charakterystyka, a także opis organizacji i przebiegu badań. Z tej części pracy dowiadujemy się, iż jak należy się domyślać w bardzo czasochłonnych badaniach, którymi ostatecznie objęto próbę 200 uczniów z terenu Gminy Andrychów w Małopolsce skąd emigruje 8% wszystkich dzieci objętych obowiązkiem szkolnym w województwie i 120 uczniów pochodzenia polskiego uczęszczających na zajęcia do Szkolnego Punktu Konsultacyjnego przy Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Hadze wykorzystano: metodę sondażu diagnostycznego, metodę indywidualnych przypadków i metodę porównawczą, która w tym wypadku posłużyła do zgromadzenia wiedzy o systemach oświatowych polskiej i holenderskiej grupy rodzin emigracyjnych. Zastosowanie badań porównawczych wymagało od Autorki stworzenia grup reprezentujących wartości zmiennej niezależnej oraz

zdefiniowania zmiennej zależnej tak aby zgodnie z tym co pisze Konarzewski (2000, s.65) „porównywać jej rozkłady w grupach i wykryć związki między zmienną niezależną a zależną”. Stosowanie metody porównawczej postawiło przed badającą szereg problemów takich jak: potrzeba zdefiniowania pojęć i terminów, odnoszących się do porównywanych krajów, dobranie identycznych lub równoważnych wskaźników dla określonych pojęć w każdym z badanych krajów, sporządzenia właściwych wniosków teoretycznych z dokonanych empirycznych porównań. Problemy te nie tylko zostały należycie podjęte ale i opisane w kategoriach pedagogicznych uwzględniających złożoną specyfikę badanego zagadnienia. W badaniach Autorka zastosowała cały repertuar adekwatnie dobranych technik badawczych takich jak wywiad, test socjometryczny, skale ocen oraz analizę dokumentów tj. arkusze ocen, dokumentujące wywiady środowiskowe pracowników socjalnych, karty informacyjne pedagoga, psychologa, prawnika.

W dysertacji wykorzystano dziewięć starannie dobranych rzetelnych narzędzi badawczych. Są to: autorski „Kwestionariusz wywiadu z dzieckiem”, autorski Kwestionariusz Wywiadu z Rodzicami”, „Arkusze Zachowania się Ucznia Barbary Markowskiej, „Profil Rodziny” Zbigniewa Gasia, „Skalę komunikowania się Rodziców z Dorastającymi Dziećmi”, „Plebiscyt Życzliwości i Niechęci” opracowany Przez Janusza Korczaka, „Skalę Samooceny SES” Morrisa Rosenberga w opracowaniu Ireny Dzwonkowskiej, Kingi Lachowicz-Tabaczek oraz Marioli Laguny, „Skalę Jawnego Niepokoju „Jaki Jesteś” Elżbiety Skrzypek i Mieczysława Choynowskiego, wreszcie „Skalę UCLA” autorstwa D. Russel, L. Peplau, C. Cutrona do badania pomiaru satysfakcji lub dyssatisfakcji z jakości i ilości relacji z innymi świadczącego o poczuciu osamotnienia. Narzędzia te starannie opisano ukazując nie tylko ich specyfikę ale też i zasadność wykorzystania. W szóstym paragrafie omawianego rozdziału - w sposób wysoce poprawny i przejrzysty zaprezentowano charakterystykę badanej zbiorowości 320 dzieci i 131 rodziców/opiekunów pozostających z dziećmi w Polsce (por. s.85-98). Zaprezentowano przy tym typy badanych rodzin emigracyjnych, rozkład liczebności badanych ze względu na płeć, na wiek, wiek dziecka i miejsce pobytu, rozkład liczebności badanych dzieci ze względu na miejsce zamieszkania w Polsce, rozkład liczebności badanych rodzin ze względu na

wykształcenie ojca i wykształcenie matki, wreszcie ze względu na strukturę badanych rodzin, czas pobytu rodzica/rodziców/rodziny za granicą, osobę udzielającą informacji, statystyki opisowe dla rozkładu wieku i wykształcenia osoby pozostającej z dzieckiem w Polsce. W ten sposób dokonana charakterystyka badanej zbiorowości dostarcza wiarygodnych informacji o cechach społeczno-demograficznych emigrujących rodziców i dzieci doświadczających skutków emigracji zarobkowej rodziców lub całej rodziny.

Treścią rozdziału trzeciego recenzowanej dysertacji (s. 99- 157) są analizy wyników własnych badań empirycznych w zakresie funkcjonowania badanych rodzin pod względem spójności, adaptacyjności, komunikacji, ról rodzinnych, trudności rozwojowych, dezintegracji rodzinnej i poczucia funkcjonalności rodzin emigracyjnych u badanych dzieci. Całość analiz znajduje swoją syntezę w trzystronicowym podsumowaniu. Z kolei rozdział czwarty i piąty w sposób nie budzący zastrzeżeń ukazuje analizę funkcjonowania edukacyjno-wychowawczego i emocjonalno-społecznego dzieci w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców. W rozdziale szóstym ma miejsce zasadna weryfikacja hipotez i dyskusja wyników jak również stosowne podsumowanie i wnioski. Dopelnieniem od strony formalnej jest bogata i poprawnie zapisana bibliografia (s.322-341) załączniki z narzędziami badawczymi (342-357), spis właściwie nazwanych tabel (s.358-361) i spis rycin(s.362-363). Przypisy zostały wykonane według systemu kalifornijskiego typowego dla prac psychologicznych. Są wykonane poprawnie. Bardzo starannie wykonane są tabele, ryciny i schematy nie mówiąc o załącznikach.

Rozprawa doktorska mgr B. Sordyl-Lipnickiej została napisana poprawną polszczyzną z zachowaniem naukowego charakteru wypowiedzi. W całej rozprawie widoczna jest wyjątkowa dbałość Autorki o właściwą stylistykę wypowiedzi, brak powtórzeń, dobrą interpunkcję. Szczególnie jest to widoczne w warstwie interpretacyjnej dlatego też lektura tekstu dysertacji jest łatwa i zrozumiała dla przeciętnego odbiorcy. Tekst został umiejętnie podzielony na akapity a edytorska strona pracy zasługuje na uznanie i wyróżnienie.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Rozprawa doktorska mgr B. Sordyl-Lipnickiej prezentuje też niezwykle wysoki standard naukowy. Jest to studium pogłębione, posiadające duże walory poznawcze i merytoryczne. Napisanie tak interesującego dzieła wymagało najpierw gruntownego studium w dziedzinie pedagogiki, psychologii, socjologii i prawa a następnie wielu miesięcy a nawet lat żmudnej pracy badacza złożonej z odpowiedniego określenia problemów badawczych, wyodrębnienia odpowiadających im zmiennych i wskaźników, przygotowania odpowiednich narzędzi badawczych i zastosowania żmudnej procedury badawczej wielowątkowego zjawiska jakim jest funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców. Autorka rozprawy pod baczny okiem swojej Promotor przeprowadziła bardzo gruntowną kwerendę, gromadząc znaczącą ilość materiałów źródłowych na temat funkcjonowania systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców. Należy docenić, że imponujący materiał badawczy wydobyty z literatury przedmiotu, został uzupełniony o własne materiały źródłowe wytworzone poprzez przeprowadzone wśród 320 dzieci i 131 rodziców przemyślane i bardzo wnikliwe badania empiryczne.

Wydaje się, że Doktorantka nie tylko zgromadziła, ale też i gruntownie przestudiowała zebrany materiał źródłowy, o czym pośrednio świadczy liczba 21 stron bibliografia dokumentująca nachylenie i znajomość badanego zjawiska. Wytworzony bardzo bogaty materiał empiryczny został zaprezentowany w dobrze skomponowanych i zaprezentowanych tabelach, zaawansowanych statystykach i wykresach wykonanych niezwykle starannie. Także statystyczna weryfikacja uzyskanych wyników nie budzi zastrzeżeń. Należy już na wstępie tej oceny podkreślić wysoki stopień trudności widoczny zarówno na etapie prac koncepcyjnych nad rozprawą, jak i na etapie tworzenia i doboru odpowiednich narzędzi badawczych a następnie przeprowadzania własnych badań empirycznych i czasochłonnej analizy uzyskanych wyników. Trzeba podkreślić, że Autorka dysertacji znakomicie poradziła sobie z pokonaniem tych licznych trudności, których po drodze nie brakowało. Kompetentna opieka promotorska i umiejętności Doktorantki sprawiły, że owocem przeprowadzonych badań jest nie tylko wyjątkowo dojrzała rozprawa doktorska, ale pogłębione i nowatorskie naukowe opracowanie ciągle mało znanego obszaru

psychopedagogiki rodziny jakim jest funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców.

Już pierwszy kontakt z lekturą recenzowanej rozprawy pozwala odkryć twórczy zamysł Autorki oraz jej wnikliwą i pogłębioną znajomość badanego zjawiska. Pozwoliło jej to ukazać zarówno teoretyczne podstawy funkcjonowania systemu rodzinnego jako kategorii psychopedagogicznej jak i pojęcia emigracji zarobkowej jako kategorii społeczno-kulturowej. Należy też docenić wysiłek Autorki zmierzający do analizy wielu wymiarów bogatego zjawiska jakim się zajmuje. Bardzo pozytywnie należy ocenić wnikliwą refleksję mgr B. Sordyl-Lipnickiej na temat funkcjonowania systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców, dokonaną w oparciu o bardzo bogaty materiał empiryczny zebrany w ramach badań własnych - tym bardziej, że jest to zjawisko nowe i nie tak często badane w ten sposób jak to zostało zaprezentowane.

Merytorycznym osiągnięciem Doktorantki, a jednocześnie swoistym *novum* jej rozprawy, jest zweryfikowanie poprzez bardzo wnikliwe własne badania empiryczne teoretycznych założeń dotyczących funkcjonowania badanych rodzin pod względem ich spójności, adaptacyjności, komunikacji, ról rodzinnych, trudności rozwojowych, dezintegracji rodzinnej i poczucia funkcjonalności rodzin emigracyjnych u badanych dzieci jak również edukacyjno-wychowawczego i emocjonalno-społecznego funkcjonowania dzieci w sytuacji emigracji rodziców. Postawione przez mgr B. Sordyl-Lipnicką problemy badawcze zostały należycie zweryfikowane i bardzo wnikliwie opisane. Wyniki badań pokazały nie tylko jak funkcjonują badane rodziny i poszczególni ich członkowie a w szczególności dzieci na różnym etapie ich rozwoju w sytuacji emigracji zarobkowej ale wskazały też jak funkcjonuje rodzina emigrującego ojca, matki, rodzina obojga emigrujących rodziców i rodzina emigrująca w całości.

Z badań Autorki wyprowadza piętnaście rozbudowanych wcisków poznawczych i siedem wniosków przydatnych dla praktyki pedagogicznej i pracy socjalnej. Są one na tyle nośne, że powinny trafić do wszystkich zajmujących się problematyką funkcjonowania rodzin emigrujących zarobkowo

Na koniec warto zaznaczyć, że recenzowana dysertacja, stanowi solidny wkład do opisu i diagnozowania badanego zjawiska jakim jest funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców. Jest to również przyczynek do poszukiwania optymalnego, bo opartego na empirycznych badaniach modelu integralnego rozwoju i wychowania każdego z członków rodziny zgodnego z oczekiwaniami wielu ojców i matek zatroskanych o ich własną przyszłość i bardziej ludzki świat.

W dobie masowej migracji ojców i matek jak też całych rodzin recenzowana dysertacja ukazuje edukacyjno-wychowawcze i emocjonalno-społeczne „zyski i straty” jakie przychodzi znosić poszczególnym członkom rodziny za tego rodzaju decyzje, które nie zawsze są ich własnymi decyzjami. Dlatego też recenzowana dysertacja powinna być opublikowana w całości gdyż może stanowić praktyczną pomoc dla pracujących z rodziną emigracyjną i wszystkich zatroskanych o politykę prorodzinną opartą na stworzeniu możliwości rozwojowych dla poszczególnych członków rodzin borykających się z problemem konieczności emigracji zarobkowej. Upowszechnienie wśród rodzin emigracyjnych wiedzy o rozwoju i funkcjonowaniu dzieci w sytuacji rozłąki emigracyjnej oraz wiedzy z zakresu procesu akulturacyjnego mającego miejsce w przypadku pobytu dziecka poza granicami kraju należy uznać za niewątpliwie pilną potrzebę chwili obecnej. Z wyzwaniem tym powinni się mierzyć nie tylko asystenci rodzinni. Wszak jest to problem natury społecznej, pedagogicznej, prawnej nie mówiąc o jej psychologicznym aspekcie.

Wszak świat bez szczęśliwych rodzin i dzieci, które będą się czuły, że są potrzebne i są u siebie jest światem bez radości jaką one w dana społeczność wnoszą. Jest to świat bez przyszłości i bez nadziei. Wszak „cena” jaką za emigrację zarobkową płacą poszczególni członkowie rodzin bywa czasami wyjątkowo wysoka.

3. Problemy do dyskusji na obronie doktorskiej

Ważna i aktualna problematyka rozprawy mgr B. Sordyl-Lipnickiej prowokuje do kontynuacji dyskusji w celu rozwinięcia niektórych przynajmniej jej wątków. Dlatego proszę Doktorantkę o syntetyczne ustosunkowanie się do trzech kwestii:

a) Jaka jest opinia badanych przez Panią rodziców/opiekunów dzieci na temat funkcjonowania edukacyjno-wychowawczego i emocjonalno-społecznego dzieci w sytuacji emigracji zarobkowej rodziców?

b) Co według Pani jest istotnie związane z dysfunkcyjnością w zakresie ról rodzinnych w badanych rodzinach emigracyjnych?

c) Jakie działania należałoby pilnie podjąć, aby cena jaką płacą dzieci z powodu emigracji zarobkowej rodziców nie była aż tak wysoka?

4. Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi bardzo ważne osiągnięcie w zakresie podjętej problematyki naukowo-badawczej oraz cenną pomoc praktyczną dla poszczególnych członków rodziny emigrującej zarobkowo, nie wyłączając przyjaciół rodziny, nauczycieli, polityków, lekarzy a w szczególności osób profesjonalnie zajmujących się rodziną emigracyjną : asystentów rodziny, prawników, pracowników socjalnych. Autorka w bardzo wysokim stopniu wykazała się umiejętnością pracy naukowej. Widoczne jest to szczególnie w zakresie stawiania problemów, samodzielnego przygotowania i prawidłowego zastosowania narzędzi do przeprowadzonych zaawansowanych badań empirycznych. Dowiodła umiejętności krytycznej analizy bogatej literatury przedmiotowej i wytworzonych materiałów empirycznych w celu rozwiązania podjętego problemu, wyciągania uprawnionych wniosków z uprzednio przedstawionych przesłanek, a także zaimponowała zdolnością posługiwania się zebranymi przez siebie danymi empirycznymi, które nie tylko potrafiła należycie zestawić ale i zinterpretować w formie jasnego wyводу naukowego. Recenzowana rozprawa spełnia wszystkie normy i wymagania stawiane w odpowiednich przepisach państwowych pracom doktorskim, dlatego z całą odpowiedzialnością stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Barbary Sordyl-Lipnickiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 23 marca 2016 r.

Alina Rynio